

Тонконог О.І. ТЕАТРИ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ У 1943-1945 рр.

Історія Великої Вітчизняної війни є важливою сторінкою історії України. Її вивчення протягом останніх десятиріч постійно перебуває у центрі наукових досліджень. Разом з тим багато подій минулої війни залишаються недостатньо висвітленими у історичній літературі. Важливе місце серед них займає проблема існування театрів українських міст у 1943-1945 рр.

Фрагментарно подається інформація про відновлення діяльності театрів на звільненій території України у збірнику наукових праць під редакцією М.В. Дяченка [3, с. 87]. Події театрального життя зазначеного періоду відображаються у дисертації О.В. Замлинської [4, с. 103]. Побутове становище акторів та надання матеріальної допомоги українським театральним установам з-за кордону зображується у праці авторів Т.В. Вронської та О.Е. Лисенко [1, с. 87].

Загалом, у наукових публікаціях не показано особливості театрального життя на даному етапі війни. У сучасній історичній науці практично немає спеціалізованих досліджень з окресленої проблеми, що й обумовлює актуальність даної статті. Основною її метою є залучення до наукового обігу нового фактологічного матеріалу із історії українського театру.

В основі даної праці є спроба висвітлити основні аспекти діяльності театральних закладів, простежити умови і особливості існування міських театрів у даний період української історії.

На момент визволення українських міст заклади культурного обслуговування населення, зокрема театри, перебували в надзвичайно складному стані. У ході воєнних дій та внаслідок руйнувань, які принесли на Україну окупанти, значна частина закладів театрального мистецтва були зруйнованими, спаленими або ж значно пошкодженими; їхнє майно значною мірою було знищене або вивезене за наказом представників окупаційної влади. Частина акторів мистецьких колективів загинула у попередні роки війни або ж знаходилася в евакуації у східних областях країни.

Та все ж, незважаючи на всі складності, спричинені обставинами воєнного часу, за ініціативи театральних колективів, місцевого населення в Україні поступово починає відновлюватися діяльність театрів, театральних колективів. Так, слідом за передовими частинами до Києва в'їхала фронтова бригада Харківського театру імені Т.Г. Шевченка, перший концерт якої відбувся у напівзруйнованому клубі заводу „Більшовик” [3, с. 87]. З перших днів приходу військ Червоної Армії в Полтаву були організовані роботи, спрямовані на реставрацію місцевого театру, спаленого німцями під час окупації. Зокрема, збирання театральними робітниками з-під уламків цінних матеріалів [8, с. 51зв.].

Характерним явищем у відбудові театральних закладів досліджуваного періоду, особливо зважаючи на стан економіки під час війни, були складності фінансування будівельних та реставраційних робіт. У зв'язку з цим у документальних даних, що висвітлюють історію театру у роки війни, зустрічаються звернення представників місцевих органів влади до уряду з проханням асигнування коштів, виділення кредитів. Наприклад, у документі, датованому 24. XI. 1943р., таке звернення було адресоване до замісника начальника Управління в справах мистецтв УРСР, а також до уряду [8, с. 53 зв., 54].

Схожа ситуація існувала і в інших великих та малих українських містах. З перших днів звільнення Ворошиловграда за завданням Міського Виконкому місцевий відділ в справах мистецтв проводив організаційні роботи, спрямовані на збереження театального майна, музичних інструментів, інвентарю, а також на організацію культурного обслуговування населення і військових частин працівниками мистецтва, які з 19 лютого почали проводити концерти. Станом на 1 березня 1943р. у місті Ворошиловграді був організований Ворошиловградський театр естради, колектив якого склали кращі місцеві представники мистецтва [8, с. 3 - 3 зв.].

На звільненій території України поступово розпочиналась інтенсивна творча праця театральних закладів. Здебільшого замість тих акторів, що працювали при німцях, було організовано цілий ряд театральних колективів. Цьому сприяли рішення місцевих органів управління. Зокрема, постановою Виконавчого Комітету Харківської обласної Ради депутатів трудящих і бюро Харківського Обкому КП(б)У від 9 вересня 1943р. у місті Харкові організувався Музично-драматичний театр, колектив якого мали скласти кращі артисти [8, с. 8].

Періодичне видання „Соціалістична Харківщина” сповіщало громадськість: „Вчора відбулася прем'єра опери „Запорожець за Дунаєм”. Приміщення театру Російської драми, де проходила вистава, було переповнене глядачами. Вперше після майже дворічної перерви харків'яни побачили чудову гру артистів. Вистава пройшла з великим успіхом” [3, с. 87]. Культурне обслуговування мешканців міста розгорнув Харківський театр естради, у складі якого були відомий майстер художнього слова Ростислав Івицький, художник Олексій Щеглов та ін. За три тижні з дня визволення Харкова театр дав близько 60 безкоштовних концертів. Особливу увагу театр приділяв відображенню у своїй роботі сучасних тем. У розпорядженні театру естради знаходився дитячий ляльковий театр. 19 вересня 1943 року ляльковий театр дав першу виставу для школярів – п'єсу „Івасик-Телесик” [3, с. 88].

З дозволу Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У проводилися заходи реєстрації мистецьких колективів та театального майна зі східних регіонів. Так, обласний відділ у справах мистецтв зобов'язувався не пізніше 15 вересня 1943 р. підібрати і затвердити обслуговуючий штат технічних

працівників для охорони та збереження театральних приміщень і майна театрів Російської драми, Опер та балету, Музичної Комедії, Дитячого театру, Ленінського комсомолу [8, с. 9]. У свою чергу відділу агітації і пропаганди Обласного Комітету КП(б)У разом з Харківським Обласним відділом у справах мистецтв доручалося розглянути та затвердити плани художньої роботи Музично-Драматичного театру і Державної естради [8, с. 10].

Станом на 18 грудня 1943 р. у звільнених містах працювали різні творчі колективи. Зокрема, у містах Харкові та Запоріжжі – музично-драматичні театри, у Маріуполі - театр Російської драми. У Києві, Лубнах, Сумах, Чернігові та багатьох інших містах працювали невеличкі групи акторів з українським та російським репертуаром, ідейно-політичний зміст яких мав контролюватися відповідними владними інстанціями [8, с. 30]. Наведені приклади свідчать про контроль уряду над творчою діяльністю театрів як засобів ідеологічного впливу на населення.

У пояснювальній записці обласного відділу Мистецтв Сумської області зафіксовано інформацію про те, що у Сумській області на той час вже працювали Сумський обласний український драматичний театр імені Щепкіна у приміщенні Будинку Народної Творчості, в репертуар якого входили такі п'єси: „Безталанна”, „Без вини виноватые”, „Дай серцю волю, заведе в неволю”, „Циганка Аза”, а також концертна програма. В місті Ромнах з 25 жовтня після ремонту мав приступити до роботи Роменський Український театр і хорова капела імені Леонтовича [8, с. 42].

У ході висвітлення діяльності театрів післяокупаційного періоду варто підкреслити те, що у даний час прослідковується упереджене ставлення представників місцевих органів влади до тих акторських колективів, що були вимушені працювати на окупованій території. А випадки продовження їхньої творчої діяльності пояснюються нестачею творчих працівників для відновлення діяльності мистецьких закладів [9, с. 31].

Загалом заходи радянського уряду по відношенню до акторів, що працювали при німцях, нерідко мали репресивний характер.

Разом з тим, історичні документи засвідчують позитивне відношення влади до благодійної діяльності акторських колективів. Зокрема обласним відділом мистецтв у м. Сумах станом на 22 жовтня 1943 р. було дано два концерти, кошти з яких - в сумі 11500 крб. - були здані в банк на користь дітей військових службовців, що постраждали від німецьких окупантів [8, с. 44 зв.].

Маріупольський російський драматичний театр, з колективом у 85 чоловік – разом з обслуговуючим персоналом – розпочав свою творчу діяльність з 25-го жовтня 1943 р. у пристосованому під театр приміщенні колишнього магазину. Станом на 15 лютого 1944 р. дали 82 вистави, які відвідало 38100 глядачів. Історичні документи засвідчують інформацію про те, що дана творча установа силами колективу артистів дала 20 безкоштовних шефських концертів, з них 14 – у шпиталі для поранених бійців та офіцерів. Концерти в шпиталях були основною формою культурного шефства працівників мистецтва над Червоною Армією в тилу, що у досліджуваній час досягли найпоширеніших розмірів [10, с. 35]. Директор і художній керівник Маріупольського російського драматичного театру, заслужений артист РРФСР Ходирев особисто вніс у фонд оборони країни 25 тис. крб. Загалом, колектив театру зробив благодійний внесок у розмірі 34500 крб. у фонд допомоги дітям фронтовиків [10, с. 10-13].

Український драматичний театр ім. Артема за 15 днів лютого надав 19 шефських концертів для шпиталів. Колектив даної установи до раніше внесених 100 тис.крб. додатково вніс 100 тис. крб. у фонд оборони країни і 30 тис. крб. у фонд допомоги сім'ям фронтовиків. На адресу цього театрального закладу була отримана телеграма вдячності від Й.В. Сталіна [10, с.12].

Відкриття театральних установ відбувалося за сприяння обласних рад. Так, постановою № 97 від 14 лютого 1944р. Виконкомом Київської Обласної Ради депутатів трудящих з 15 лютого 1944р. поновлювалась діяльність Васильківського колгоспного театру з базою в м. Васильків [2, с. 7].

Загалом, до повернення всіх евакуйованих театрів на Україну, створювалися нові театральні установи. Не всі з новоутворених театрів відповідали своєму призначенню та тодішнім вимогам Управління мистецтв. Їм бракувало кваліфікованих акторів, досвідченого художнього керівництва, достатнього оформлення вистав, а також необхідного репертуару [10, с. 21 зв.].

Питання відновлення діяльності театрів в Україні були розглянуті на республіканській нараді, яка відбувалася у Києві у березні 1944 р. На нараді були відмічені успіхи та недоліки у процесі відновлення роботи театральних закладів. Особлива увага зверталася на необхідність питомої ваги п'єс, які відображали героїзм і мужність радянських людей у боротьбі з фашистами. Даний захід сприяв творчим успіхам українських театрів [4, с. 103].

На той час у Києві з місцевих акторських сил організувався український музичний театр, що займався постановкою наступних вистав: „Наталка Полтавка”, „Запорожець за Дунаєм”, „Коломбіна”, „Гейша” і готував до показу виставу „Русалка” Дрогомижського [10, с. 21 зв.].

Київський колектив театру Російської драми свого часу працював у приміщенні Російського театру, чергуючись із театром Естради і Мініатюр та Українським музичним драматичним театром, який через відсутність власного приміщення був змушений користуватися іншим [10, с. 21 зв.].

У Харкові з акторів оперети та театральної студії було організовано театр Української музичної комедії. Даний театральний заклад займався постановкою таких мистецьких творів як „Запорожець за Дунаєм”, „Наталка Полтавка”, „Сільва”, „Роз Марі” [10, с. 21 зв.].

Після звільнення Одеси в місті відновили свою роботу Державний театр опери та балету, Український

драматичний театр, театр ім. Жовтневої Революції, Театр юного глядача [6, с. 47].

Важливою перешкодою у роботі театральних установ була нестача електроенергії. Наприклад, Одеський театр опери та балету потребував подачі електроенергії для постановки опер: „Травіата”, „Ріголетто”, „Аїда”, „Фауст”, „Трубадур” і інші.

В Українському драматичному театрі м. Одеси до приїзду основної акторської трупи із Киргизії свого часу був організований філіал Українського драматичного театру із артистів колгоспних театрів та театру Революції, що на той момент залишалися в місті.

Відкриття філіалу театру Революції відбулося 13 квітня 1944 р. постановкою спектаклю „Сорочинський ярмарок”. З 14 квітня приступив до творчої роботи філіал Російського драматичного театру. Даний театр працював щоденно; його репертуар склали твори: „Свадьба Кречинского”, „Хамка”, „Хозяйка гостиницы”, „Беспокойная старость”, „Фронт”.

Театр юного глядача був тимчасово організований у приміщенні клубу Держторгівлі і Кооперації. Перший спектакль після звільнення Одеси відбувся 16 квітня. Репертуар театру склали твори: „Василиса Прекрасная”, „Проделки Скопена”, „Красная шапочка” та інші.

У квітні 1944р. одеські театри оперети були об'єднані в одну театральну установу, яка приступила до роботи в приміщенні клубу Держторгівлі і Кооперації. Актори даного театру займалися постановкою таких оперет: „Веселая вдова”, „Принцесса цирка”, „Роз Мари” [6, с. 48].

Разом з тим у цьому причорноморському місті, в приміщенні кінотеатру „Серп и Молот”, був організований колгоспний театр Естради і драми для культурного обслуговування мешканців Іллічівського району м. Одеси [6, с. 48].

У документах воєнного періоду зустрічається інформація про бажання представників влади відновити роботу театрів з постановою мистецьких творів російською мовою. Зокрема, у зверненні секретаря Одеського Обкому КП(б)У з пропаганди та агітації до секретаря ЦК КП(б)У мова йде про те, що зважаючи на те, що в даному місті було 50% російського населення, а також були розташовані військові організації – воєнно-морська Чорноморська база, Одеський військовий округ, які потребували обслуговування російською мовою, Одеський Обласний Комітет КП(б)У звернувся з проханням санкціонувати відновлення роботи Одеського театру музичної комедії російською мовою і надати відповідні розпорядження Управлінню в справах мистецтв РНК УРСР [11, с. 17].

Наведені факти свідчать про проведення радянським урядом у роки війни заходів, спрямованих на русифікацію населення України.

В умовах війни українським театрам не вистачало матеріалу для постановки творів мистецтва. Прикладом цього може стати Київський драматичний театр ім. Франка. У зв'язку з тим, що відкриття даної установи затримувала відсутність завіси і акторського одягу, 30 квітня 1944 р. М.С.Хрущов підписав листа Мікояну за № 3711 про виділення театру: 200 м оксамиту, 2000 м полотна, 400 м килимів і доріжок та ін. Але театру було відпущено лише 900 м оксамиту, а відпуск інших матеріалів затримувався [7, с. 199].

Разом з тим на адресу ЦК КП(б)У були звернені прохання про необхідність надання матеріальної допомоги театральним акторам. Так, у зверненні директора театру ім. Франка, заслуженого артиста СРСР Стебловського, було прохання виділити 40 американських подарунків для народних і заслужених артистів театру [7, с. 99].

Побутове становище творчих працівників було вкрай складним. Актори, реєвакуйовані зі Сходу, мали велику потребу в одязі. Адже акторові, що виходить на сцену, потрібно мати пристойний вигляд. Часткова допомога в цьому надійшла із заокеанських подарунків. Керівництво Київського театру імені Лесі Українки звернулося з проханням видавати йому певну кількість американських речей, оскільки творчим працівникам не було в чому грати прем'єру спектаклю. Директор театру імені Івана Франка звернувся з проханням виділити для акторів до 50 чоловічих та жіночих костюмів, 75 чоловічого взуття та 200 краваток [1, с. 87].

До завідуючого відділу пропаганди й агітації було адресоване письмове звернення з проханням про надання запорізькому театру ім. Щорса необхідних йому костюмів, без яких була неможливою постановка цілого ряду п'єс [10, с. 27, с.28]. А секретарю ЦК КП(б)У Д.С. Коротченко було направлено прохання надати допомогу в забезпеченні театру ім. Щорса мануфактурою, матеріалом для завіси, шкіряними матеріалами та іншим, оскільки дана установа не мала можливості продовжувати роботу не тільки над постановкою нових вистав, але й над відновленням старих [7, с. 80]. Театр було реєвакуйовано зі сходу постановою РНК та ЦК КП(б)У до міста Запоріжжя, куди театр прибув 17 травня 1944 р. [10, с. 25].

Загалом станом на 1 липня 1944р. по всій Україні було організовано 46 нових театральних одиниць [10, с. 30].

Відомий український письменник В. Владко у статті „Театральний Харків” мав усі підстави констатувати: „Річницю визволення Харкова від німецьких окупантів ми зустрічаємо бурхливим піднесенням театального життя нашого міста” [3, с. 89].

Популярністю користувалися гастролі українських театрів у інших містах. Свідченням цього є інтерв'ю кореспондента періодичного видання „Правда України” з художнім керівником Харківського державного драматичного театру ім. Шевченка, у якому він повідомив громадськість про те, що за три місяці гастролей у Києві театральні актори виступили перед київськими глядачами 90 разів. Вистави цього мистецького закладу переглянуло більше 100 тисяч чоловік. Крім того, майже щоденно бригади харківських артистів да-

вали концерти в частинах Червоної Армії, шпиталях та на виробництві. Колектив харківських акторів був зворушений увагою київських глядачів [5, с. 4].

Репертуар реєвакуйованих театрів складався в основному з творів українських, російських, західно-європейських класиків та сучасної драматургії. Серед них такі п'єси з тематики Великої Вітчизняної війни: „Партизани в степах України”, „Фронт” Корнійчука, „Русские люди” Симонова, що користувалися великим успіхом у глядачів [10, с. 31].

Але переважну частину в репертуарі реєвакуйованих театрів займали п'єси побутового характеру з української класики, такі як: „Маруся-Богуславка”, „Лимерівна”, „Циганка Аза”, „Сватання на Гончарівці” та інші [10, с. 31 - 32].

Отже, театральне життя у звільнених українських містах у час досліджуваного періоду мало свої особливості. У пошкоджених війною непристосованих приміщеннях актори, що залишилися та поверталися з евакуації, займалися постановкою старого та нового репертуару, присвяченого воєнним подіям. Репертуар театрів контролювався як засіб ідеологічного впливу на населення. Широкого розповсюдження у даний час набула творча благодійна діяльність працівників театральної сфери над солдатами і офіцерами Червоної Армії.

Перспективою подальшого дослідження проблеми може стати вивчення історії театру даного періоду у працях з вітчизняної і зарубіжної історіографії.

Джерела та література

1. Вронська Т.В., Лисенко О.Е. Українські громади зарубіжжя в роки другої світової війни: акції допомоги народу, України. – К.: НАН України, Інститут історії України, 1997. – 97 с.
2. Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф. Р 880. – Оп.11. – Спр.806.
3. Дяченко М.В. [пер.]. Культура України. – Х., 1996. – 213 с.
4. Замлинська О.В. Культурне життя в Україні у 1943 - 1953 роках: Дис. канд. істор. наук. – К., 1995.
5. Правда Украины №128 (7448). – 1944. - 2 июля.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1299.
7. ЦДАГОУ – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 16.
8. ЦДАГОУ – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 59.
9. ЦДАГОУ – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 115.
10. ЦДАГОУ – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 175.
11. ЦДАГОУ – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 280.

Латышева Е.В.

СОВРЕМЕННАЯ КРЫМСКОТАТАРСКАЯ ЖИВОПИСЬ

В связи с проживанием в Украине, крымских татар, и формированием творческой элиты, актуальным становится изучение современной крымскотатарской живописи. Целью данного научного исследования является полное всестороннее исследование проблемы становления и развития живописи крымских татар. Основные задачи этой научной работы заключается в детальном анализе современной крымскотатарской живописи, и выделении основных тенденций.

Начало XX века для крымских татар характеризовалось развитием художественной культуры. В 1920 – 1930-е годы в Крымской АССР этот процесс был наиболее активным. Появились профессиональные художники, о которых в послевоенный период исчезла информация из крымских и других музеев и полностью прекратилась научно-исследовательская деятельность в области национального искусства. Во второй половине XX столетия существовали лишь частные музеи и личные коллекции крымских татар. И все же следует отметить, что в это время живопись крымскотатарских художников получила свое дальнейшее развитие.

В деле возрождения крымскотатарской материальной и духовной культуры ведущая роль принадлежала Республиканскому крымскотатарскому музею искусств. Если в музее в 1993 г. было всего 62 экспоната, то в 2001 г. более 1500. Коллектив музея насчитывал 23 сотрудника, из которых 18 специалистов занимались научно-исследовательской деятельностью.

Одной из самых сложных проблем остается вопрос возвращения предметов художественного искусства, которые хранятся в музеях и частных коллекциях Турции, России, Узбекистана, Таджикистана, США, Германии. Например, в 1970 г. в Российскую научную библиотеку им. Салтыкова-Щедрина были переданы около 337 старинных книг, в том числе 127 рукописей, Львовскому музею истории религии и атеизма 30 рукописей [1]. Многие произведения живописи художников, особенно творивших во второй половине XX столетия, находятся в музеях и хранилищах далеко за пределами Украины. Таковыми являются картины живописцев К. Эминова, М. Абселямова, хранящиеся в Узбекистане и Таджикистане. Творческое наследие хранится так же и в Казахстане [2с. 162; 164].

О современной живописи крымскотатарских художников следует сказать особо. В 1992 году была учреждена Ассоциация крымскотатарских художников, которая действовала при Координационном центре по возрождению крымскотатарской культуры и занималась формированием фондов крымскотатарской национальной галереи. С 1992 г. по 1993 г. экспонаты хранились в Симферопольском художественном музее. В